

ANADOLU SELÇUKLU DÖNEMİ KAYSERİ TAÇKAPILARININ GENEL ÖZELLİKLERİ

 Mustafa BULUT^a

Öz

Anadolu Selçuklu yapılarındaki en önemli unsurlar şüphesiz taçkapılardır. Süslemelerinin yoğunluğu ve abidevi boyutlarıyla dikkat çeken taçkapılar yapıların en dikkat çekici öğeleridir. Belirli bir geleneğin ürünleri olan taçkapılar genel hatlarıyla birbirlerine benzese de ayrıntılarda oldukça farklılaşmaktadırlar. Bu farklılıklar bölgesel özellikler olarak nitelendirilebilir. Anadolu Selçuklu taçkapıları içerisinde bölgesel özellikleri açık bir şekilde gösteren taçkapılar, Kayseri il sınırları içerisindeki taçkapılardır.

Ayrıntılı olarak incelenen Kayseri'deki Anadolu Selçuklu dönemi taçkapılarının; köşe payelerine sahip oldukları, ilk bordürlerinin genel olarak boş bırakıldığı, giriş açıklığının üstündeki basık kemerlerin taşlarının geçmeler yerine farklı bir anlayışla meydana getirildiği görülmüştür. Bununla birlikte kitabelerin büyük oranda kavsara kemerleriyle üst bölümdeki ilk süsleme kuşağı arasına düzenlendiği, yarım daire sütunçe başlık ve kaidelerin kullanıldığı, süslemeler ve bu süslemelerin işlenişinin aynı ekolün ürünleri olduğunun düşünülebileceği şeklinde çok sayıda benzer özelliklerinin olduğu dikkati çekmektedir.

Araştırmada bu özellikler yapı bazında ayrıntılı incelenmiş, benzer özellikleri gösteren az sayıdaki diğer Anadolu Selçuklu dönemi taçkapıları belirtilerek karşılaştırmalar yapılmıştır. Ayrıca belirtilen bölgesel özelliklerin Kayseri yapıları dışında istisna olarak Niğde Melik Gazi Medresesi taçkapısıyla birebir örtüştüğü ve bu eserin taçkapısının da aynı ekolden sanatçılar tarafından inşa edilmiş olabileceği üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Anadolu Selçuklu, Kayseri, Taçkapı Unsurları, Süsleme, Bölgesel Özellikler

GENERAL FEATURES OF ANATOLIAN SELJUK PERIOD KAYSERİ PORTAL

Abstract

Certainly, the most important elements in Anatolian Seljuk structures are the portals. These portals (gates), which attract attention with the density of their decorations and ornaments and monumental dimensions, are the most striking elements of the buildings. Although the portal gates which are the products of a particular tradition are similar to each other in general terms, they considerably differ in details. These differences can be described as regional features. It can be said that, the portals that clearly show the regional characteristics among the Anatolian Seljuk portals are the portals within the province of Kayseri.

It was observed that, the Anatolian Seljuk period portals in Kayseri, which are examined in detail; had corner posts and the first borders were left blank in general, in addition, the stones of the low arches above the entrance opening were created with a different understanding instead of the passages. However; It stands out

^aDr., blt8@hotmail.com

that there are many similar features, such as "the inscriptions are mostly arranged between the recessed arch and the first decoration belt in the upper section, semicircular pillars and bases were used, and the ornaments and the processing of these ornaments can be thought to be products of the same school".

In the study, these features were examined in detail on the basis of building, and comparisons were made by referring to a small number of other Anatolian Seljuk period portals with similar features. In addition, it was emphasized that the specified regional features, with the exception of the Kayseri buildings, exactly fit with the portal of the Niğde Melik Gazi Madrasa and the portal of this work may have been built by artists from the same school.

Key Words: Anatolian Seljuk, Kayseri, Portal Elements, Ornament, Regional Features

Giriş

Anadolu Selçuklu döneminde taçkapılar, abidevi boyutları ve süslemelerinin yoğunluğu ile yapıların en dikkat çekici bölümleridir. Çok sayıda unsurun yan yana gelmesiyle oluşan taçkapılar, boyut ve biçim açısından büyük oranda birbirlerine benzemektedir. Ancak ayrıntılı incelemede taçkapılar arasında bazı yapısal ve bölgesel farklılıkların olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Anadolu Selçuklu dönemi taçkapıları ve süslemeleri üzerine çok sayıda yayın yapılmışsa da bu yayınlarda taçkapıların, bölgesel özellikleri konusunda fazla durulmamıştır. Kayseri ili sınırları içerisindeki Anadolu Selçuklu dönemi taçkapılarına farklı özellikleriyle daha önce değinilmiştir (Gönen Kara, 2011; Tuncer, 1997, s. 105-152). Tuncer çalışmasında; Kayseri taçkapıları üzerinde bazı oran-orantı hesaplamaları yapmış ve taçkapılar arasındaki bazı benzerliklere değinmiştir. Benzer şekilde Gönen Kara da, Kayseri taçkapılarını unsurlar halinde incelemiş olmasına rağmen Anadolu Selçuklu taçkapıları içerisindeki yerini değerlendirmemiştir. Bununla birlikte Ünal (1982) Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi taçkapı unsurlarını ayrıntılı olarak incelemiş ve kitabelerin konumu konusunda Kayseri yapılarının farklılığını özellikle belirtmiştir.

Mimari elemanlar her taçkapıda belirli kalıplar dâhilinde yapılırken bazı farklılıkları da bünyesinde barındırırlar. Araştırmada; bu farklı mimari özellikler, Anadolu Selçuklu dönemine tarihlenen Kayseri'deki 13 taçkapıyla sınırlı tutularak irdelenmiştir. Kayseri bölgesi taçkapılarındaki; köşe payeleri, giriş açıklığı kemer düzenlemeleri, kavsara kemeri yapıları, sütun başlıkları, kitabelerin konumu ve süslemelerin bölgesel özellikler bağlamında değerlendirilebileceği tespit edilmiştir. Yapı tekniği ile birlikte yapı unsurları ve süslemeler üzerinden Kayseri taçkapılarının bölgesel özelliklerinin değerlendirilmesinin amaçlandığı araştırmada, atölye ve sanatçı ilişkileri üzerinde de ayrıca durulmuştur. Bu çerçevede Anadolu Selçuklu dönemi Kayseri yapılarındaki taçkapıların bölgesel üslup özellikleri 8 başlık halinde incelenmiştir.

A. ANADOLU SELÇUKLU DÖNEMİ TAÇKAPILARI VE KAYSERİ TAÇKAPILARININ GENEL ÖZELLİKLERİ

Anadolu Selçuklu döneminde taçkapılar; yapıların ön cephelerinin genellikle ortasına, beden duvarlarından taşıntı yapan büyüklükleriyle dikkati çekmektedir (Bayburtluoğlu, 1976, s. 76; Durukan, 2001, s. 263; Ögel, 2006, s. 469). Genellikle 2/3 oranında dikdörtgen olarak tasarlanan taçkapılar orta

bölümdeki ana nişte düzenlenen basık kemerli bir açıklığa sahiptirler (Bayburtluoğlu, 1976, s. 78; Tuncer, 1982, s. 61). Ana nişin iki yanındaki alanların düz bırakılmaması için küçük nişlerle bezendiği görülmektedir. Ana nişin üzeri çoğunlukla mukarnaslı kavsaraya sahiptir (Durukan, 2001, s. 264; Tuncer, 2001). Bazı taçkapılarda sivri kemerli tonozlarla da ana nişin geçildiği görülür. Kavsaraların üzerine üstten gelen yükü hafifletmek amacıyla kavsara kemerleri yapılmıştır (Bulut, 2019, s. 438). Köşelere düzenlenen köşe sütunçeleri taçkapı yüzeyine geçişin yumuşatılması adına yapılmıştır (Arseven, 1956, s. 707; Ünal, 1982, s. 55). Taçkapı yüzeyinde ise farklı şekildedeki kademelenmelerle bordürler ve silmeler oluşturulmuştur (Ünal, 1982). Bordürler geometrik ve bitkisel bezemeye süslenmiş, az sayıda ve küçük ölçekli figüratif süslemeye de yer verilmiştir (Mülayim, 1982; Ögel, 1966). Rozet ve kabaralar daha çok köşeliklerde kendisine yer bulur (Doğan & Yazar, 2013, s. 221; Yaman & Ertunç, 2019, s. 133). Kitabeler giriş açıklığının üzerine veya kavsara kemeri üzerine yapılmıştır. Genel kuruluşunun bu şekilde olduğu Anadolu Selçuklu dönemi taçkapılarının Kayseri özelindeki genel özellikleri ise şu şekildedir:

1. İlk Bordürlerin Boş Bırakılması: Anadolu Selçuklu yapılarında erken tarihli bazı taçkapıların ilk bordürleri boş bırakılmıştır. Divriği Kale Camii (1180-81), Alay Han (1156-1192), Evdir Han (1215-19) ve Sivas İzzettin Keykavus Darüşşifası (1217) gibi erken tarihli örnekler bu şekilde yapılmıştır. Zamanla taçkapı süsleme şeritlerinin sayısı artmış ve bu bölümlere de süslemeler eklenmiştir. Kayseri yapılarından; Kölük Camii (1135-42, Görsel 1), Gevher Nesibe Şifahanesi (1205, Görsel 2), Hunat Hatun Camii (1238) doğu (Görsel 6) ve batı (Görsel 5), Hızır İlyas Köşkü (1241, Görsel 9), Hacı Kılıç Camii (Görsel 10) ve Medresesi (1249, Görsel 11) taçkapılarının ilk bordürleri boş bırakılmıştır (Çakmakoglu Kuru, 1998). Aynı dönemde Pazar Hatun Han (1238) taçkapısı ve daha geç dönemde Tokat Gök Medrese (1270) taçkapısının da birinci bordürlerinin boş olarak bırakıldığı görülmektedir.

2. Kavsara Kemerlerinin Düzenlenişi: Anadolu Selçuklu taçkapılarında kavsara kemerleri çok çeşitli şekillerde kullanılmakla birlikte; büyük oranda kavsara kemeri silmesinin, köşe sütunçe başlıkları üzerinde sonlandırıldığı şekli tercih edilmiştir (Bulut, 2017, s. 433). Kayseri yapılarında ise bu kemerlerde genellikle ikili veya üçlü süsleme kuşakları kullanılmış olup taçkapı kaidelerine kadar kemer silmeleri uzatılmıştır (Ögel, 1966, s. 42). Kayseri Sultan Hanı (1230-36) avlu taçkapısında kavsara kemeri dört süsleme şeridine sahiptir ve bunlardan sadece en içteki köşe sütunçe başlıklarında nihayetlenir. Diğer üç süsleme kuşağı ise kaideye kadar uzanmaktadır. Kayseri Sultan Hanı kapalı kısım taçkapısında (Görsel 3) üç süsleme kuşağı bulunur ve tamamı taçkapı kaidesine kadar uzanmaktadır. Hunat Hatun Medresesi (1238 Görsel 4), Hunat Hatun Camii (1238) batı (5), Karatay Han avlu (1240-41, Görsel 7), Hacı Kılıç Camii (Görsel 10) ve Medresesi (1249, (Görsel 11) taçkapılarında da iki süsleme kuşağından biri köşe sütunçe başlıklarında nihayetlenirken, diğeri taçkapı kaidesine kadar uzamaktadır. Hunat Hatun Camii (1238) batı ve Karatay Han avlu (1240-41) taçkapıları dışındaki taçkapılarda, farklı sayıdaki süsleme kuşakları tek sıra kemer taşına işlenmiştir. Bu iki yapıda ise kemer taşları ayrı olan iki farklı kemer üst üste kullanılmıştır. Sivas İzzettin Keykavus Şifahanesi (1217), Kırşehir Melikgazi Medresesi (1246-47), Sivas Çifte Minareli Medrese (1271) ve Kırşehir Cacabey Medresesi (1272-73) taçkapılarında da kavsara kemeri iki süsleme kuşağından oluşmaktadır.

Görsel 1. Kölük Camii Taçkapısı

Görsel 2. Gevher Nesibe Medresesi Taçkapısı

Görsel 3. Kayseri Sultan Hanı Kapalı Kısım Taçkapısı

Görsel 4. Hunat Hatun Medresesi Taçkapısı

Görsel 5. Hunat Hatun Camii Batı Taçkapısı

Görsel 6. Hunat Hatun Camii Doğu Taçkapısı

Görsel 7. Karatay Han Avlu Taçkapısı

Görsel 8. Karatay Han Kapalı Kısım Taçkapısı

Görsel 9. Hızır İlyas Köşkü Taçkapısı

Görsel 10. Hacı Kılıç Camii Taçkapısı

Görsel 11. Hacı Kılıç Medresesi Taçkapısı

Görsel 12. Sahibiye Medresesi Taçkapısı

Görsel 13. Çifte Kümbet Taçkapısı

3. Giriş Açıklığı Kemer Taşları: Anadolu Selçuklu dönemi taçkapı giriş açıklıklarının büyük bölümü basık kemerle geçilmiştir ve bu kemerlerin kemer taşları birbirlerine geçmeli olarak yapılmıştır. Kayseri'deki yapıların taçkapılarında ise basık kemerin kemer taşlarının formu daha farklıdır. Kayseri Kölük Camii'nin basık kemerinin kilit taşı geçmeli bir şekilde yapılmıştır (Görsel 14). Kilit taşı dışındaki diğer taşlarda geçme bulunmamaktadır. Bununla birlikte bu taşların üst bölümleri yanlara doğru uzatılarak doğrudan sövelere oturmaları sağlanmıştır. Taşların üst bölümünün yanlara uzaması mukarnaslı kavsara ile birleştiği bölümün düz olarak geçilmesini sağlamış, basık kemerin üst bölümünde bir yay ve köşelik oluşumunu da engellemiştir. Kemer taşlarının alt bölümleri de üçer yarım daire ile nihayetlenmektedir. Benzer yarım daireler Kayseri Sultan Hanı avlu taçkapısında da bulunmaktadır. Bu kemerdeki kemer taşları geçme sistemine sahip değildir. Ancak taşların kenarlarına açılan yarım daireler, taşların yan yana gelmesiyle daire şeklini almış ve bu bölüme düzenlenen dairesel taşlarla geçme sistemine benzer bir sistem oluşturulabilmiştir. Kapalı kısım taçkapısı basık kemerinde ise daha klasik bir geçme formu varken, sövenin hemen üzerindeki taşların üst bölümleri yine söve üzerine doğru düz bir şekilde uzatılmıştır. Basık kemerin üzerinde de dıştan görülebildiği kadarıyla yükü hafifletme konusunda alttaki basık kemere az da olsa faydasının olduğunu düşünülebileceği bir düz kemer sistemi yapılmıştır^a.

Hunat Hatun Medresesi taçkapısının kemer taşları geçmeli şekildedir. Kemer taşlarının alt bölümleri ise bitkisel süslemeye sahiptir. Hunat Hatun Camii batı taçkapısı giriş açıklığını örten basık kemerin şekli ise oldukça farklıdır (Foto 15). Kilit taşı yanlardan bastırılmış bir altıgen şeklindedir ve yataydaki köşeleri yarım daire geçmelere sahiptir. Yanlardaki üçer kemer taşı da yine bu altıgenin benzer açılarıyla yarım daire geçmelerle kemeri oluşturur ve söveye üstten gelen yükü aktarır şekilde

^a Düz kemer sistemleri için bk. Ayşıl Tikel Yavuz, *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Tonoz ve Kemer* (Ankara: Kelaynak Yayınevi, 1983), 15.

tasarlanmıştır. Kilit taşlarının alt bölümleri de yine yarım daire ve kırık çizgilerden oluşan bir süslemeye sahiptir.

Hacı Kılıç Camii (Görsel 16) ve Medresesi (Görsel 17) ile Çifte Kümbet (1247-48) taçkapılarının basık kemerlerinin formu (Görsel 19) Kölük Camii taçkapısı basık kemerlerine oldukça benzer şeklindedir. Kemer taşlarının alt bölümlerinde de bitkisel süslemeler bulunur. Sahibiye Medresesi (1268) taçkapısının kemer taşlarının (Görsel 18) formu da Hunat Hatun Camii batı taçkapısı basık kemer taşlarına oldukça benzemektedir. Taşların üzerindeki süsleme ise Hacı Kılıç Medresesi (1249) taçkapısı basık kemerleri üzerindeki süsleme ile aynıdır. Bununla birlikte basık kemerin üzerinde; ortadaki taşı yarım dairelerle geçmeli olarak yapılmış, diğer taşların üzerlerine ise aynı şeklin yüzeysel olarak işlendiği bir düz kemer bulunmaktadır. Kemerin doğu yöndeki taşı söve üzerine kadar uzanırken, batı yöndeki taş söve üzerine kadar uzatılmamıştır. Dolayısıyla da bu geçmeli düz kemerin fonksiyonel olmadığı düşünülebilir. Bununla birlikte bu kemerlerin üzerinde yer alan süslemelerin sövelerde de kaide bölümüne kadar devam ettiği, Hunat Hatun Medresesi, Hunat Hatun Camii batı, Hacı Kılıç Camii ve Sahibiye Medresesi taçkapılarında görülebilmektedir. Günümüzde giriş açıklığının basık kemer üzenği taşından aşağıdaki bölümlerinin yenilediği Hacı Kılıç Medresesi'nde de aynı özelliğin olduğu düşünülebilir.

Görsel 14-15. Kölük Camii ve Hunat Hatun Camii Batı Taçkapısı Kemer Taşları

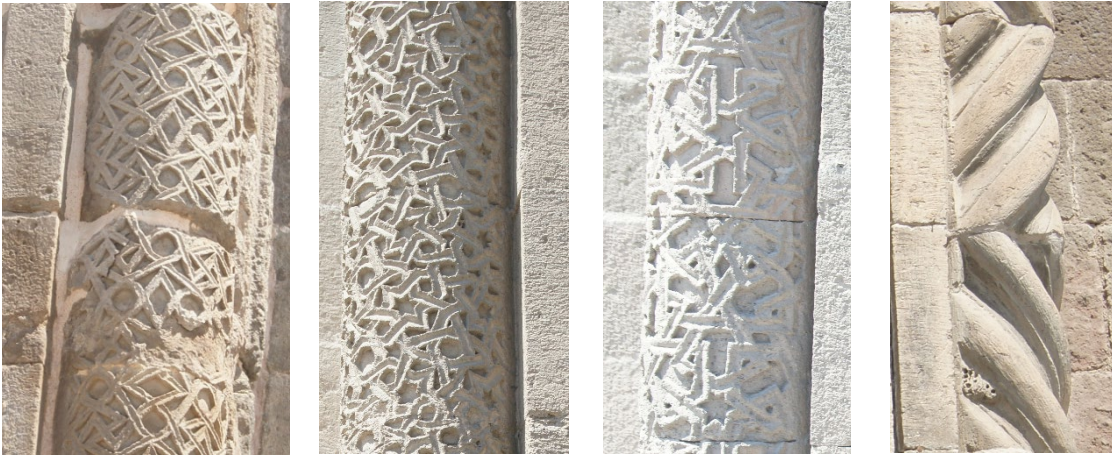
Görsel 16-17. Hacı Kılıç Camii ve Medresesi taçkapıları kemer taşları

Görsel 18-19. Sahibiye Medresesi ve Çifte Kümbet Taçkapıları Kemer Taşları

4. Yarım Daire Kesitli Payeler: Kayseri yapılarındaki bazı taçkapıların köşelerine yarım daire kesitli payeler düzenlenmiştir. Hunat Hatun Medresesi (Görsel 20), Hacı Kılıç Camii (Görsel 21) ve Medresesi (Görsel 22) ve Sahibiye Medresesi (Görsel 23) taçkapılarında kullanılan bu payelerin gövdeleri

de geometrik süslemeye sahiptir. Bu payeler ilk defa Divriği Ulu Camii kuzey taçkapısında görülmektedir. Ancak payenin etrafının sekiz köşeli yıldızların çevrelemesi ve taçkapı yüzeyinin gerisinde kalması nedeniyle Kayseri yapılarındaki kullanımından farklı olduğu düşünülebilir. Benzer form Amasya Şifahanesi'nde de tekrarlanmıştır. Ancak Kırşehir Melikgazi Medresesi ve Cacabey Medresesi taçkapılarında bu payeler Kayseri yapılarında olduğu şekliyle kullanılmıştır. Hunat Hatun Türbesi ve Çifte Kümbet'in köşelerinde de yine bu payeler bulunmaktadır (Ögel, 1966, s. 42). Bununla birlikte bu payelerin olduğu Hunat Hatun Medresesi, Hacı Kılıç Camii ve Medresesi (1249) ve Sahibiye Medresesi taçkapılarında, payelerin yanındaki silmelerin boş bırakıldığı ve üst bölümde payelerin üzerine taşacak şekilde birleştirildiği tasarım sadece bu yapılara özgü bir tasarımdır (Çizim 1).

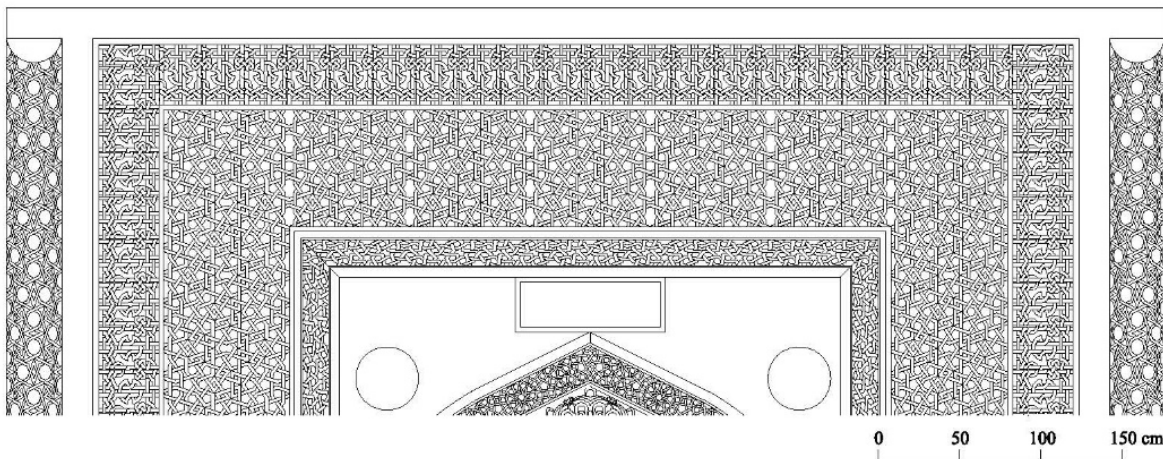

Görsel 20. Hunat Hatun Medresesi Taçkapısı Köşe Payesi

Görsel 21. Hacı Kılıç Camii Taçkapısı Köşe Payesi

Görsel 22. Hacı Kılıç Medresesi Taçkapısı Köşe Payesi

Görsel 23 Sahibiye Medresesi Taçkapısı Köşe Payesi

Çizim 1. Hunat Hatun Medresesi Taçkapısı Restitüsyonu

5. Kitabelerin Konumları: Anadolu Selçuklu taçkapılarında ana nişe en yakın süsleme kuşakları üst bölümde kavsara kemerlerinin hemen üzerinde, bazen de bitişik bir şekilde yer almaktadır. Kayseri yapılarının taçkapılarında ise bu süsleme şeridi ile kavsara kemeri arasına kitabeler düzenlenmiştir (Ünal, 1982, s. 53). Gevher Nesibe Şifahanesi (Görsel 1), Kölük Camii (Görsel 2), Kayseri Sultan Han kapalı kısım (Görsel 3), Hunat Hatun Camii batı (Görsel 5) ve doğu (Görsel 6), Karatay Han avlu (Görsel 7), Çifte Kümbet (Görsel 13), Hacı Kılıç Camii (Görsel 10) ve Medresesi (Görsel 11) ile Sahibiye Medresesi (Görsel 12) taçkapılarında kitabeler kavsara kemeri ile birinci süsleme şeridi arasında bulunmaktadır. Kayseri Sultan Hanı avlu ve Hunat Hatun Medresesi'nin kavsara kemeri üzerindeki bölümler günümüzde yenilenmiştir. Ancak Hunat Hatun Medresesi taçkapısının eski fotoğrafı ayrıntılı incelendiğinde kavsara kemerinin üzerinde nizami bir kitabelik bölümü seçilebilmektedir (Görsel 24, Çizim 1). Kayseri yapıları dışında kitabeleri kavsara kemeri ile süsleme şeridi arasında yer alan yapılar; Divriği Kale Camii, Ağzıkara Han avlu, Sahip Ata Camii, Sivas Gök Medrese, Buruciye Medresesi, Kırşehir Cacabey Medresesi ve Beyşehir Eşrefoğlu Camii taçkapılarıdır.

Görsel 24. Hunat Hatun Medresesi taçkapısı eski bir fotoğrafı (Gabriel, 1931, s. 13)

6. Sütünçe ve Yarım Daire Kesitli Payelerin Başlıkları: Kayseri yapılarından Kölük Cami, Hunat Hatun Medresesi (Görsel 25), Hunat Hatun Camii (Görsel 26) batı, Karatay Han kapalı kısım (Görsel 27), Hacı Kılıç Cami (Görsel 28) ve Medresesi (Görsel 29) ve Sahibiye Medresesi taçkapılarının köşe sütünçe başlıklarının yarım daire formlu olduğu görülmektedir^b. Kayseri Sultan Han kapalı kısım taçkapısı köşelerindeki silmelerin de üzerleri yine yarım dairelerle geçilmiştir. Kayseri yapıları dışında yarım daire formlu sütun başlıkları Amasya Halifet Gazi Türbesi, Evdir Han ve Divriği Ulu Camii doğu taçkapısı üzerinde de görülebilmektedir. Hunat Hatun Camii batı, Hızır İlyas Köşkü (1241) taçkapılarının sütünçe kaidelerinin de yarım daire formlu olduğu görülür. Köşelerinde payeler olan taçkapıların payelerinin

^b Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu-Türk Mimarisinde Taçkapılar*, 63'te "alt köşeleri yuvarlatılmış tabla başlıklar" olarak nitelendirmiştir.

üzerinin de, Hacı Kılıç Medresesi taçkapısındaki özgün durumundan anlaşıldığı kadarıyla yarım dairelerle nihayetlendiği düşünülebilir.

Görsel 25. Hunat Hatun Medresesi taçkapı köşe sütunçe başlığı

Görsel 26. Hunat Hatun Camii batı taçkapısı köşe sütunçe başlığı

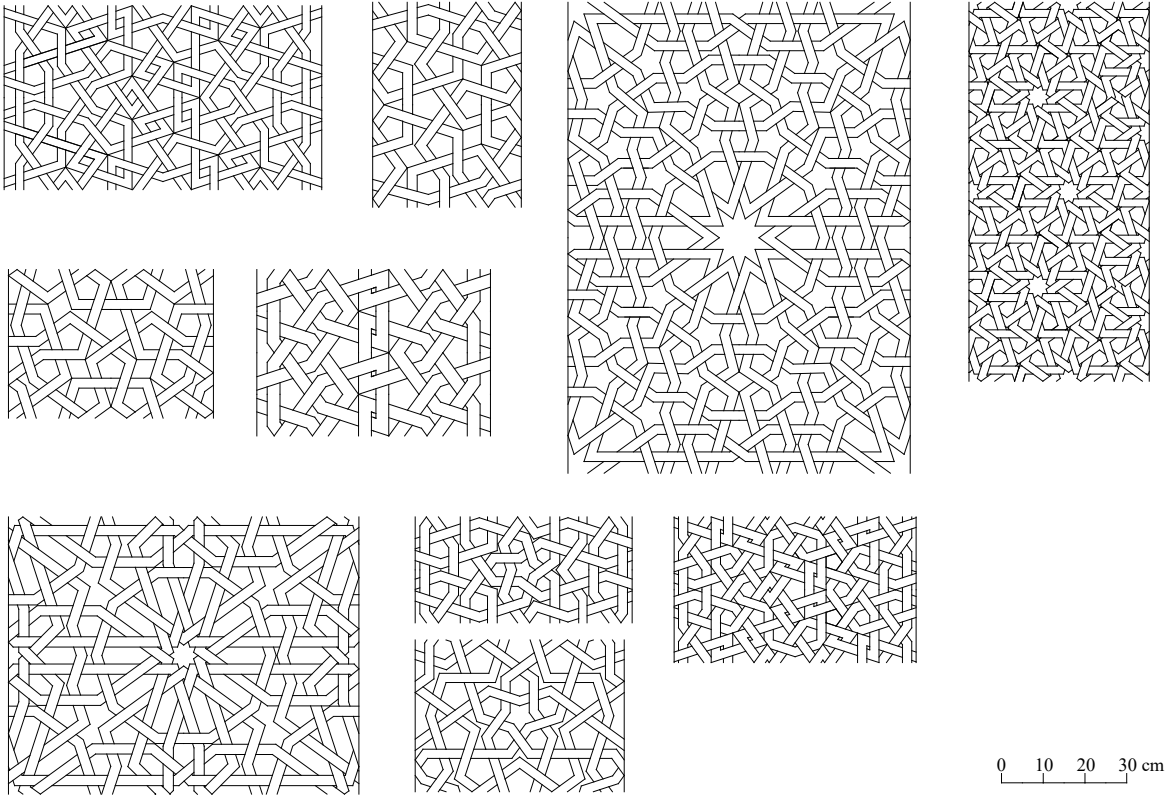
Görsel 27. Karatay Han kapalı kısım taçkapısı köşe sütunçe başlığı

Görsel 28. Hacı Kılıç Camii taçkapısı köşe sütunçe başlığı

Görsel 29. Hacı Kılıç Medresesi taçkapısı köşe sütunçe başlığı

7. Geometrik Kompozisyonlar: Anadolu Selçuklu taçkapılarında geometrik süsleme büyük oranda beşgen-ongen, altıgen, sekizgen ve onikigenlerle yapılmıştır. Kayseri yapılarında ise büyük oranda beşgen-ongen süsleme tercih edilmiştir ki bu da 72° , 108° ve 144° açılara tekabül etmektedir. Lala Muslihittin Camii, Kayseri Sultan Han avlu ve kapalı kısım, Hunat Hatun Medresesi, Hunat Hatun Camii batı ve doğu, Karatay Han kapalı kısım, Hacı Kılıç Medresesi, Sahibiye Medresesi taçkapılarının ana bordürlerinde beşgen-ongen kompozisyonlar tercih edilmiştir (Çizim 2). Bununla birlikte bu yapılardaki diğer geometrik süslemelerin büyük bölümünün de yine beşgen-ongen özellikli olduğu görülmektedir. Geometrik kompozisyonlar "V" şeklinde yive sahiptir ve oldukça yüzeysel olarak işlenmişlerdir (Mülayim, 1982, s.64; Ögel, 2006, s. 481; Öney, 1966, s. 379).

8. Yapı Tekniği: Anadolu Selçuklu sanatında süslemelerin yerde veya yerinde yapıldığına dair bazı görüşler ileri sürülmüştür. Karamağaralı, süslemelerin yerinde yapıldığını belirtirken (Karamağaralı, 1971, s. 211), Tuncer ise süslemelerin yerde yapıldığını ileri sürmüştür (Tuncer, 1990, s. 236). Bulut ise; kompozisyon raportlarının kesme taş yüksekliğiyle eşit olduğu yapıların süslemelerinin yerde yapıldığını, bunun dışındaki farklı yükseklikte kesme taşlarla inşa edilen yapılardaki kompozisyonların da yerinde yapıldıklarını düşünmektedir. (Bulut, 2019). Araştırma dâhilindeki Kayseri taçkapılarının Gevher Nesibe Şifahanesi taçkapısı dışında, süslemelerin yerde yapılarak yapıların oluşturulduğu şeklinde tanımlanan kompozisyon-derz ilişkisi dâhilinde yapılmadığı görülmüştür Gevher Nesibe Şifahanesi'nin erken tarihli olması nedeniyle bahse konu özelliklerin birçoğuna sahip olmadığı görülmüştür.

Çizim 2. Anadolu Selçuklu Dönemi Kayseri Taçkapılarındaki Beşgen-Ongen Kompozisyonlar

Değerlendirme ve Sonuç

Araştırma dâhilinde Gevher Nesibe Şifahanesi, Kölük Camii, Kayseri Sultan Hanı avlu ve kapalı kısım, Hunat Hatun Medresesi, Hunat Hatun Camii doğu ve batı, Karatay Han avlu ve kapalı kısım, Hızır İlyas Köşkü, Hacı Kılıç Camii ve Medresesi, Sahibiye Medresesi ve Çifte Kümbet taçkapıları incelenmiştir. Bu taçkapılardan da erken tarihli olması sebebiyle Gevher Nesibe Şifahanesi dışındaki taçkapıların bahse konu özellikler göz önüne alındığında büyük benzerliklere sahip olduğu görülmektedir.

İncelenen ondört taçkapıdan dokuz taçkapının kitabesinin kavsara kemeri üzerinde yer aldığı görülür. Eski fotoğraftan anlaşıldığı kadarıyla Hunat Hatun Medresesi'nin de kavsara kemeri üzerinde bir kitabelik bölümünün olduğu görülmektedir (Görsel 24, Çizim 1). Kayseri Sultan Hanı avlu taçkapısının üst bölümü günümüzde yenilenmiştir. Taçkapı giriş açıklığının üzerinde bir kitabe kuşağının yer almaması da bu taçkapının kitabesinin de kavsara kemeri üzerinde olduğunu düşündürmektedir. Karatay Han kapalı kısım taçkapısının kitabesi ise kavsara kemerinin içerisinde.

Araştırma kapsamındaki beş taçkapıda giriş açıklığının üzerindeki kemer sistemlerinin Anadolu Selçukluların diğer taçkapılarında olduğundan (60° ve 90° açılarla kırılma yapan çizgi sistemleri ve yarım daire formlar) farklı olarak taşların geçme yerine bindirme diyebileceğimiz bir sistemle oluşturulduğu

görülmüştür. Bununla birlikte yine beş taçkapının kemerleri üzerinde yanlardaki söveleri de kapsayacak şekilde bitkisel ve geometrik süsleme yapıldığı dikkati çeker.

Kavsara kemerlerinin; Anadolu Selçuklu taçkapılarının büyük bölümünde köşe sütunçesi üzerinde sonlandığı bilinmektedir. Buna karşın araştırmadaki taçkapıların yedisinde kavsara kemerlerinin birkaç kademedan oluştuğu ve kaide bölümüne kadar ulaştığı gözlenmiştir.

İncelenen taçkapılardan beşinin köşelerinde yarım veya biraz daha geniş daire kesitli payelerin kullanıldığı ve bu payelerin üzerinin tamamının geometrik kompozisyonlarla bezendiği görülmüştür. Bununla birlikte bu payelerin üzerlerinin yarım daire formunda başlıklarla geçildiği anlaşılmıştır (Çizim 1). Ayrıca yedi taçkapının ana nişinin köşelerindeki köşe sütunçelerinin de başlıklarının yarım daire formlu olması dikkat çekicidir.

Taçkapılardan sekizinin ana bordürlerinde beşgen-ongen kompozisyonların kullanıldığı görülmektedir. Bu sekiz taçkapıdan dördünün ana bordüründeki kompozisyon ise bir merkez etrafında sekillenmeyen sıralı kompozisyonlardan oluşmaktadır. Ana bordürler dışında diğer süslemeler düşünüldüğünde de Kayseri taçkapılarında ağırlıklı olarak beşgen-ongen süslemelerin görüldüğü söylenebilir. 50 Anadolu Selçuklu taçkapısı üzerinde yapılan araştırmada; taçkapıların ana bordürlerinde kullanılan beşgen-ongen geometrik süslemenin oranı %38'dir (Bulut, 2020). Bu oran Kayseri taçkapıları ölçeğinde %61 olarak çıkmaktadır.

Kayseri'deki 13. yüzyıla tarihlenen taçkapılar, Anadolu Selçuklu ölçeğinde değerlendirildiğinde kendine özgü bazı bölgesel özellikler gösterdiği ve bu çerçevede oluşturulduğu gözlenmiştir. Tablo 1'de de görülebileceği gibi Gevher Nesibe Şifahanesi'nin dışındaki taçkapılar, incelenen konu başlıklarının büyük bölümünün özelliklerini barındırmaktadır. Yapıların tarihleri göz önüne alındığında Kayseri bölgesinde uzun süren bir mimari geleneğin olduğu ve yapıların bu gelenek çerçevesinde inşa edildiği söylenebilir. Dolayısıyla bu yapıların aynı ekolden gelen sanatçı ve ustalarca yapılmış olması mümkündür (Kuban, 2008, s. 148). Bununla birlikte Anadolu Selçuklu döneminde sanatçıların büyük oranda gezgin oldukları bilinmektedir (Kuban, 1965, s. 100). Genel olarak Ahlatlı ve Tiflisli sanatkarların imzalarını barındıran kompozisyon-derz ilişkisiyle yapılan taçkapıların yine Gevher Nesibe Şifahanesi dışında Kayseri yapılarında yer almaması ve "güney etkisi olarak değerlendirilen polikrominin ve Zengi düğümünün" (Kuban, 1965, s. 61) de Kayseri yapılarında görülmemesi, bu eserlerin sanatkarlarının yerli sanatkarlar olduklarını düşündürmektedir.

Dikkat çekici bir diğer husus ise bahse konu taçkapı özelliklerinin büyük bölümünün Kırşehir Melikgazi Medresesi^c (1246-47) taçkapısında da tekrar edilmiş olmasıdır. Taçkapı köşe payeleri, giriş açıklığının basık kemerinin olduğu taşın atkı taşı şeklinde olması ve kazıma tekniğinde süsleme yapılması, iki sıra kavsara kemerinin kaide bölümüne kadar devam etmesi ve ana bordürünü, beşgenlerle sıralı bir kompozisyonun süslemesi, Kayseri taçkapılarıyla olan benzerliklerini göstermektedir. Ayrıca yapının başarılı bir şekilde taşıma işleminin yapılmadığı ve taşların büyük

^c Medresenin yıkılmasından sonra taçkapının Kırşehir Alaaddin Camii'ne taşındığı belirtilmiştir. Ali Saim Ülgen, "Kırşehir'de Türk Eserleri", *Vakıflar Dergisi*, 2, (1942), 256; Metin Sözen, *Anadolu Medreseleri Selçuklu ve Beylikler Devri* (İstanbul: İTÜ Matbaası, 1972), 130.

oranda gelişigüzel yerleştirildiği görülmektedir. Günümüzdeki durumuyla kareye yakın ölçüleriyle dikkat çeken taçkapının kitabesinin de Kayseri yapılarında olduğu gibi kavsara kemeri üzerinde yapılmış olduğu düşünülebilir. Böylelikle taçkapı, Anadolu Selçuklu taçkapılarındaki dikdörtgen forma daha yaklaşmış olacaktır. Bahse konu taçkapının bitkisel süslemeli bordürüne ait olan ve oldukça büyük boyutuyla dikkat çeken bir mimari parça günümüzde Kırşehir Lala Camii girişinde atkı taşı olarak kullanılmaktadır (Bekmez, 2020, s. 66). Bu büyüklükteki bir taşın da taçkapının günümüzde olmayan alt bölümünden ziyade üst bölümüne denk geleceği akla daha yatkındır. Bu çerçevede Melikgazi Medresesi'nde de Kayseri yapılarıyla aynı ekolden usta ve sanatçıların çalışmış olduğu düşünülebilir.

Tablo 1. Belirtilen Özelliklerin Kayseri Taçkapıları Üzerindeki Dağılımı

Yapı Adı	İlk Bordürlerin Boş Bırakılması	Kavsara Kemerinin Kaideye uzanması	Giriş Açıklığı Kemerini	Giriş Açıklığı Kemerinin Süslemesi	Köşe Payeleri	Kitabe Konumu	Köşe Sütunçe Başlıkları ve Kaideleri	Ana Bordürde Beşgen-Ongün Süsleme	Yapı Tekniği
Gevher Nesibe Şifahanesi (1205)	x					x			
Kölük Camii (1135-42)	x		x			x	x		x
Kayseri Sultan Hanı avlu (1230-36)		x				x		x	x
Kayseri Sultan Hanı kapalı kısım		x				x		x	x
Hunat Hatun Medresesi (1238)		x		x	x	x?	x	x	x
Hunat Hatun Camii doğu (1238)	x					x		x	x
Hunat Hatun Camii batı (1238)	x	x	x	x		x	x	x	x
Karatay Han avlu (1140-41)		x				x			x
Karatay Han kapalı kısım (1120-37)							x	x	x
Hızır İlyas Köşkü (1241)	x						x		x
Hacı Kılıç Camii (1249)	x	x	x	x	x	x	x		x
Hacı Kılıç Medresesi (1249)	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Sahibiye Medresesi (1268)			x	x	x	x	x	x	x
Çifte Kümbet (1247-48)			x		x	x			x

KAYNAKÇA

- Arseven, C. E. (1956). *Türk sanatı tarihi*. Milli Eğitim Basımevi.
- Bayburtluoğlu, Z. (1976). Anadolu Selçuklu devri büyük programlı yapılarında önyüz düzeni. *Vakıflar Dergisi*, 11, 67-104.
- Bekmez, A. (2020). Kırşehir Melik Gazi Türbesi üzerinden yeni bir değerlendirme. *History Studies*. 12(1), 55-85.
- Bulut, M. (2017). Anadolu Selçuklu taçkapılarında kavsara kemerleri. *TİMAD*, 14(28), 429-440.
- Bulut, M. (2019). Anadolu Selçuklu sanatında kompozisyon-derz ilişkisi. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 42, 254-265.
- Bulut, M. (2020). Anadolu Selçuklu taçkapılarında ana bordür tasarımları. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 44, 38-48.
- Çakmakoğlu Kuru, A. (1998). *Fetihten Osmanlı dönemine kadar Kayseri’de Türk devri mimarisi*. İlköz Matbaası.
- Doğan, N. Ş. & Yazar, T. (2013). Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi mimari süslemesinde küre, küre ve koni kesiti/kabara, rozet. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 19, 221-244.
- Durukan, A. (2002). Anadolu Selçuklu dönemi portallerinde biçim ve estetik. *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu Gönül Öney’e Armağan*, İzmir, 261-276.
- Gabriel, A. (1931). *Monuments Turcs D’Anatolie Kayseri-Nigde*. Libraire Des Ecoles Francaies Diathones.
- Gönen Kara, G. (2011). *Kayseri Anadolu Selçuklu dönemi taç kapıları*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karamağaralı, H. (1971). Erzurumdaki Hatuniye Medresesinin tarihi ve banisi hakkında bazı mülahazalar. *Selçuklu Araştırmaları Dergisi III, Malazgirt Zaferi Özel Sayısı*, 209-247.
- Kuban, D. (2008). *Selçuklu çağında Anadolu sanatı*. Yapı kredi Yayınları.
- Kuban, D. (1965). *Anadolu-Türk Mimarisinin kaynak ve sorunları*. İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Mülayim, S. (1982). *Anadolu Selçuklu mimarisinde geometrik süslemeler Selçuklu çağı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Ögel, S. (1966). *Anadolu Selçuklularının taş tezyinatı*. Türk Tarih Kurumu.
- Ögel, S. (2006). Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi uygarlığı. İçinde A. U. Peker & K. Bilici (Eds.). *Taçkapılar* (ss. 469-486). Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Öney, G. (1966). Kayseri Hacı Kılıç Camii ve Medresesi. *Bulleten*, 30(119), 377-390.
- Sözen, M. (1972). *Anadolu medreseleri Selçuklu ve beylikler devri*. İTÜ Matbaası.
- Tuncer, O. C. (1982). Birkaç Selçuklu Taçkapısında geometrik araştırma. *Vakıflar Dergisi*, 16, 61-76.
- Tuncer, O. C. (1990). *Taşın bezeme şekli üzerine düşünceler*. VII. Vakıf Haftası (s. 231-246). Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Tuncer, O. C. (1997). Kayseri yedi Selçuklu taçkapısında geometrik düzen. *Vakıflar Dergisi*, 26, 105-152.

- Tuncer, O. C. (2001). Anadolu Selçuklu taçkapılarında mukarnas. 1. *Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu*, Konya, 361-387.
- Ülgen, A. S. (1942). Kırşehir'de Türk eserleri. *Vakıflar Dergisi*, 2, 253-261.
- Ünal, R. H. (1982). *Osmanlı öncesi Anadolu-Türk mimarisinde taçkapılar*. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Yaman, B., & Ertunç, Ç. (2019). XIII. Yüzyıl Anadolu Taçkapıları'nda kullanılan madalyon ve kabaralar. *İstem*, 33, 127-147.
- Yavuz, A. T. (1983). *Anadolu Selçuklu mimarisinde tonoz ve kemer*. Kelaynak Yayınevi.

